

УДК 94(4)»1534»: [37.018.56:27-789.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.28>

ЄЗУЇТСЬКІ КОЛЕГІУМИ У ЄВРОПІ: МОДЕЛЬ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Крамар Юрій,

доктор історичних наук,

професор кафедри всесвітньої історії

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0000-0002-5711-3634

Фізер Роксолана,

магістрантка факультету історії, політології

та національної безпеки

Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: 0009-0006-7335-2914

У статті зроблено спробу аналізу освітньо-виховної концепції єзуїтських колегіумів – навчальних закладів Товариства Ісуса. Заснований у 1534 р. Ігнатієм Лойолою, орден виконував не лише духовні функції, які поклалися на нього Католицькою церквою, а й здійснював широкий спектр світської діяльності, зокрема освітньої. З'ясовано, що завдяки високим стандартам якості освіти, інноваційним педагогічним підходам та розробленій системі виховання єзуїтські колегіуми надзвичайно швидко закріпили за собою репутацію провідних навчальних закладів у всій Європі та далеко за її межами.

Розглянуто історичні умови появи єзуїтських колегіумів у країнах Західної Європи. Зазначено, що в ранньомодерний період різко зросла потреба в освічених кадрах. Це було пов'язано з розвитком централізованих держав, бюрократичного апарату, судової системи та інших державних інституцій. Паралельно із цим зростання міського населення зумовило попит на доступну та якісну освіту. На тлі глибоких релігійних трансформацій, що охопили Європу в період Реформації, єзуїти розглядали освіту як один із найдієвіших інструментів впливу на молоде покоління, що мало виховуватися в релігійному дусі. На тлі цих змін єзуїтські колегіуми стали осередками формування нової еліти – не лише духовної, а й світської.

Показано, що формування унікальної за своїм змістом єзуїтської педагогічної системи нерозривно пов'язане з плеядою видатних представників чернечого Ордену єзуїтів: Ігнатієм Лойолою, Хосе де Акостією, Яковом Бальде, Атанасіусом Кірхером, котрі збагатили педагогічну думку новими ідеями та підходами.

Охарактеризовано методіку студій у єзуїтських колегіумах. З'ясовано, що особлива роль у навчально-виховному процесі відводилася формуванню внутрішньої мотивації до навчання та самовдосконалення, а також вихованню високої моральної відповідальності за свої вчинки. Методика навчання у єзуїтських колегіумах відзначалася інноваційністю для того часу. Вона свідомо спрямовувалася на всебічне залучення учнів до процесу пізнання нового. Викладачі-єзуїти активно використовували різноманітні інтерактивні методи навчання, такі як публічні диспути, дебати на актуальні теми, повчальні та цікаві театральні постановки, написання есе та віршів вишуканою латинською мовою.

Показано, що єзуїтська модель освіти зробила помітний вплив на розвиток шкільної справи у Європі. Чимало навчальних закладів різних країн запозичували та адаптовували прогресивні педагогічні підходи єзуїтів. Деякі з них залишаються актуальними та широко впроваджуються в сучасній школі й сьогодні.

Ключові слова: контрреформація, єзуїтські колегіуми, освіта, педагогічна система, методика навчання, навчально-виховний процес.

Kramar Yuriy, Fizer Roksolana. Jesuit colleges in Europe: a model of education and upbringing

The article attempts to analyse the educational concept of Jesuit colleges - educational institutions of the Society of Jesus. Founded in 1534 by Ignatius of Loyola, the Jesuit order performed not only the spiritual functions entrusted to it by the Catholic Church, but also carried out a wide range of secular activities, including educational ones. It is found that due to high standards of education quality, innovative pedagogical approaches and a developed system of education, Jesuit colleges quickly established a reputation as leading educational institutions throughout Europe and far beyond.

The historical conditions for the emergence of Jesuit colleges in Western Europe are considered. It is noted that in the early modern period the need for educated personnel increased dramatically. This was due to the development of centralised states, bureaucracy, the judiciary and other state institutions. At the same time, the growth of the urban population led to a demand for affordable and high-quality education. Simultaneously with the profound religious transformations that swept Europe during the Reformation, the Jesuits saw education as one of the most effective tools for influencing the younger generation, which had to be brought up in a religious spirit. In relation to these changes, Jesuit colleges became centres for the formation of a new elite – not only spiritual but also secular.

It is shown that the formation of the Jesuit pedagogical system, unique in its content, is inextricably linked to the galaxy of prominent representatives of the Jesuit monastic order – Ignatius Loyola, José de Acosta, Jacob Balde, Athanasius Kircher, who enriched pedagogical thought with new ideas and approaches.

The methodology of studies in Jesuit colleges is characterised. It is found that a special role in the educational process was given to the formation of internal motivation for learning and self-improvement, as well as the education of high moral responsibility for their actions. The teaching methods in Jesuit colleges were innovative for that time. It was deliberately aimed at fully involving students in the process of learning new things. Jesuit teachers actively used a variety of interactive teaching methods, such as public discussions, debates on actual issues, instructive and interesting theatre performances, writing essays and poems in exquisite Latin.

It is shown that the Jesuit model of education has had a significant impact on the development of schooling in Europe. Many educational institutions in different countries borrowed and adapted the Jesuits' progressive pedagogical approaches. Some of them remain relevant and are widely implemented in modern schools to this day.

Key words: Counter-Reformation, Jesuit colleges, education, pedagogical system, teaching methods, educational process.

Єзуїтська система освіти займає особливе місце в історії європейської педагогіки. Навчальні заклади Ордену єзуїтів спричинили помітний вплив на формування культурно-освітнього ландшафту постренесансної Європи. У їхніх стінах формувалася інтелектуальна еліта свого часу, вони були важливими культурними осередками епохи.

Поява та активна діяльність єзуїтських колегіумів припадають на період Контрреформації – духовно-культурного руху, який став реакцією Католицької церкви на поширення ідеології протестантизму. У період релігійної конфронтації у Європі ці навчальні заклади сприяли появі нової генерації освічених католиків, покликаних протистояти ідейно-світоглядним викликам епохи [1, с. 59].

В епоху Просвітництва, яка ознаменувалася зростанням уваги до розвитку науки, раціонального мислення та секулярних знань, діяльність єзуїтів не лише не втратила своєї актуальності, а й продовжувала відігравати важливу роль. Зберігаючи високі освітні стандарти, єзуїти продемонстрували вражаючу гнучкість у адаптації до нових інтелектуальних викликів, інтегруючи у свої навчальні програми елементи новітніх наукових досягнень.

У сучасних умовах, коли освітні системи багатьох країн світу, у т. ч. України, переживають трансформаційні зміни, стикаються з глобалізаційними викликами, стрімкими технологічними змінами та зростаючими очікуваннями високих стандартів якості та доступності знань, вивчення та творче переосмислення досвіду таких успішних освітніх моделей, які реалізовували, зокрема, єзуїтські колегіуми, набуває особливої актуальності. Їхня модель освіти та виховання, педагогічні ідеї та методики можуть стати в нагоді в процесі пошуку найбільш оптимальних шляхів розвитку освіти в ХХІ ст. [2, с. 128].

Історіографія, присвячена вивченню феномену єзуїтської моделі пройшла складний і часом суперечливий шлях – від переважно апологетичних та гостро полемічних творів, написаних у період релігійного протистояння, до сучасного критичного та об'єктивного аналізу, що спирається на міждисциплінарний підхід, який поєднує різні галузі знань: історію, педагогіку, філософію, культурологію тощо [3–7].

Дослідники намагаються подолати спрощені схеми минулого та переосмислити педагогічну спадщину єзуїтів. Для цього залучається широкий комплекс джерел: офіційні документи Ордену, такі як Ratio Studiorum, внутрішні інструкції для викладачів, учнівські твори, адміністративні звіти, листування, а також візуальні матеріали, зокрема архітектурні плани, зображення колегіумів, графічні та книжкові ілюстрації. Якнайширше залучення відомих і маловідомих документальних джерел дає змогу реконструювати не лише педагогічні методики, а й повсякденне життя навчальних закладів, соціальні відносини між учителями та учнями, духовну атмосферу єзуїтських шкіл [8, с. 127].

Переходячи до характеристики історичної епохи, коли з'явилися єзуїтські колегіуми, зазначимо, що в XVII–XVIII ст. соціально-політичні умови сприяли зростанню потреби в освічених кадрах. Це було пов'язано з розвитком централізованих держав, бюрократичного апарату, судової системи та інших інституцій. Освіченість дедалі більше сприймалася як передумова професійного успіху та соціального престижу. Цей процес особливо активізувався на тлі бурхливого розвитку торгівлі, науки, медичних знань, що потребувало підготовки кваліфікованих спеціалістів. На тлі цих змін єзуїтські колегіуми стали осередками формування нової еліти – не лише духовної, а й світської. Завдяки меценатству з боку аристократії, вищого духовенства та монархів було відкрито сотні нових навчальних закладів на берегах Європи, Латинської Америки, Азії та Африки.

Паралельно із цим зростання міського населення зумовило попит на доступну та якісну освіту. Єзуїтські колегіуми зазвичай відкривалися у великих містах, культурних та адміністративних центрах, що

сприяло широкому залученню до них учнів із різних соціальних прошарків. Їх відкритість до нових соціальних реалій та здатність адаптувати навчальні програми до потреб місцевих спільнот зробили ці інституції дієвим засобом освітньої інтеграції та соціальної адаптації [1, с. 60].

Становлення навчальних закладів Ордену єзуїтів відбувалося у складних історичних умовах, на тлі глибоких релігійних трансформацій, що охопили Європу в ранній Новий час. Реформація, ініційована Мартіном Лютером та іншими ідеологами протестантизму, спричинила релігійний розкол і конфесійну фрагментацію Європейського континенту. Це викликало протидію з боку Римо-католицької церкви, яка прагнула зберегти свій вплив та відновити єдність християнського світу. У цьому протистоянні Орден єзуїтів, будучи однією з найбільш потужних сил Контрреформації, відводив важливу роль освітній сфері. Єзуїти розглядали освіту як один із найдієвіших інструментів впливу на молоде покоління та суспільство загалом [9, с. 219].

Водночас у XVIII ст. під впливом прогресивних ідей епохи Просвітництва педагогічна система єзуїтів також зазнала помітної еволюції: поряд із традиційними теологічними дисциплінами, які залишалися важливим складником навчальних програм, значно більшу роль почали відігравати природничі науки, що бурхливо розвивалися, філософія з її раціоналістичними ідеями, класична риторика як мистецтво переконання та різноманітні види мистецтва, що сприяли гармонійному розвитку особистості.

Формування унікальної за своїм змістом, гнучкістю та впливом єзуїтської педагогічної системи нерозривно пов'язане з іменами цілої плеяди видатних представників чернечого Ордену єзуїтів. Кожен із них зробив свій вагомий та часто неоціненний внесок у розроблення як фундаментальних теоретичних засад, що лягли в основу їхньої освітньої філософії, так і ефективних практичних методик навчання та комплексного виховання молодого покоління [10, с. 152].

Серед цих видатних постатей особливе місце займає *Ігнатій Лойола* – засновник і перший генерал Товариства Ісуса. У фундаментальній праці «Духовні вправи» він сформулював новаторську на той час концепцію систематичної внутрішньої роботи людини над собою, метою якої було духовне зростання та самовдосконалення [11, с. 112]. Цей твір І. Лойоли став не лише важливим та дієвим методом глибокого духовного самовдосконалення для багатьох поколінь вірян, а й заклав фундаментальні принципи глибокого самопізнання власної особистості, свідомого самоконтролю над своїми думками та вчинками, а також наполегливої цілеспрямованості у досягненні поставлених духовних та життєвих цілей. Саме ці основоположні принципи згодом лягли в основу цілісної концепції єзуїтської системи освіти та всебічного виховання молодого покоління католиків. Ця концепція стала центральним елементом не лише релігійного та духовного виховання у єзуїтських колегіумах, а й формування цілісного характеру учнів, розвитку їхніх волі та моральних якостей.

Численними послідовниками І. Лойоли були відомі інтелектуали та педагоги того часу. *Хосе де Акоста* – знаний місіонер та дослідник Нового Світу, котрий адаптував європейські освітні практики до умов Латинської Америки. Він зробив значний внесок у систематизацію різноманітних знань про відкриті європейцями землі, опрацював ефективні принципи організації освітнього процесу в місіонерських колегіумах. Акоста наголошував на нагальній необхідності гнучкої адаптації навчальних програм до специфічних місцевих умов, культурних традицій та мовних особливостей корінних народів Америки [9, с. 220].

Яків Бальде – талановитий латиномовний поет та педагог, котрий активно використовував власну вишукану поезію в навчальному процесі. У такий спосіб він перетворював вивчення латинської мови та літератури на цікавий та захоплюючий для учнів процес. Я. Бальде також розробив цінні методичні рекомендації для ефективного викладання літературних дисциплін у навчальних закладах єзуїтів.

Атанасіус Кірхер – видатний учений-енциклопедист свого часу, дослідник у різних галузях знань. Своїми численними міждисциплінарними дослідженнями він наочно демонстрував надзвичайну важливість практичного використання наукових знань у процесі навчання, заохочуючи учнів до експериментів та практичного дослідження навколишнього світу.

Указані педагоги збагатили єзуїтську систему освіти новими ідеями та підходами – від гнучкої адаптації навчальних програм до специфічних культурних умов різних країн і регіонів, де діяли єзуїтські місіонери, до активного впровадження експериментальних наукових методів безпосередньо в шкільну практику, що було значним новаторством для того часу [10, с. 152].

Прогресивні педагогічні ідеї цих та багатьох інших видатних і впливових єзуїтів було покладено в основу фундаментальної та унікальної для свого часу праці під назвою *Ratio Studiorum* («План навчання»). У цьому документі окреслювалися ключові засади організації та проведення навчально-виховного процесу в єзуїтських колегіумах. Насамперед тут акцентувалася увага на надзвичайній важливості ґрунтовного вивчення класичних мов, таких як латинська та грецька, здобутків античної

літератури, опанування ораторського мистецтва та риторики, активного та всебічного залучення учнів до безпосереднього навчального процесу через організацію публічних диспутів та яскравих театральних постановок, а також на необхідності всебічного розвитку особистості кожного учня. Процес навчання мав гармонійно поєднувати інтелектуальний розвиток спудеїв, здобуття ними знань на практичних навичок, а також їх моральне та релігійне виховання.

Зауважимо, що сама педагогічна система, що практикувалася у єзуїтських колегіумах по всій Європі та за її межами, відзначалася особливою увагою до всебічного розвитку особистості учня. Єзуїти-педагоги пропонували комплексну та ретельно опрацьовану програму навчання, яка охоплювала широкий спектр дисциплін – від опанування основ граматики та риторики до поглибленого вивчення філософії та складних питань богослів'я. Важливими елементами навчального процесу були також регулярні театральні постановки, публічні диспути та дебати на різноманітні теми, активна практика написання есе та віршів вишуканою латинською мовою, яка була універсальною мовою науки та культури того часу [12, с. 5].

Особлива роль у виховному процесі відводилася формуванню внутрішньої мотивації до навчання та самовдосконалення, а також вихованню високої моральної відповідальності за свої вчинки. Учні єзуїтських колегіумів жили за чітко регламентованим розпорядком дня, який удаło поєднував інтенсивне навчання з регулярними духовними вправами, розумним дозвіллям та обов'язковою фізичною активністю, яка розглядалася як важливий елемент гармонійного розвитку [1, с. 64].

Освітній процес у єзуїтських колегіумах вирізнявся чіткою та продуманою багаторівневою структурою, що забезпечувала послідовне та глибоке засвоєння знань. Навчання розпочиналося з початкових граматичних класів, де юні спудеї старанно опановували фундаментальні основи класичних латинської та витонченої грецької мов, які були ключем до скарбниці античної культури та філософської думки, і поступово просувалося до вищих філософсько-теологічних студій, де студенти заглиблювалися у складні питання метафізики, етики та богослов'я, формуючи цілісний світогляд [1, с. 64]. Кожен етап навчання характеризувався використанням уніфікованих та детально розроблених навчальних планів, що забезпечувало системність та послідовність у викладанні різних дисциплін, а також застосуванням чітких та об'єктивних критеріїв оцінювання знань учнів, що стимулювало їх навчальну активність та прагнення до високих результатів. Ефективну та злагоджену організацію усього навчального процесу забезпечувала чітка ієрархія адміністративних та досвідчених педагогічних посадових осіб, де кожен рівень відповідав за певний аспект функціонування навчального закладу, сприяючи безперебійній роботі колегіуму.

Методика навчання в єзуїтських колегіумах відзначалася інноваційністю для того часу та була свідомо спрямована на всебічне залучення учнів до процесу пізнання нового. Викладачі-єзуїти, які нерідко були висококваліфікованими науковцями та глибоко ерудованими інтелектуалами, активно використовували різноманітні інтерактивні методи навчання, такі як жваві диспути, змістовні дебати на актуальні теми, повчальні та цікаві театральні постановки, а також інші педагогічні прийоми, спрямовані на ефективне стимулювання розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей і важливих комунікативних навичок учнів, необхідних для успішної самореалізації у майбутньому. Окрім того, значну та важливу роль у процесі засвоєння знань відігравали різноманітні мнемонічні (техніки запам'ятовування) та наочні візуальні засоби навчання, що полегшували сприйняття складного матеріалу та сприяли кращому його запам'ятовуванню [13, с. 15].

Навчальний процес у єзуїтських колегіумах передбачав активне використання наочних матеріалів, карт та інших дидактичних засобів, що перетворювало навчання на цікавий і захоплюючий процес. Єзуїтські педагоги заохочували учнів до самостійних досліджень та творчого мислення, створюючи сприятливе середовище для інтелектуального зростання кожного з них.

Побут учнів у стінах колегіумів був чітко регламентований суворим, але водночас раціонально організованим розпорядком дня, який включав не лише обов'язкові навчальні заняття з різних предметів, а й час для спільної та індивідуальної молитви, самостійної роботи над навчальним матеріалом у бібліотеці, позакласних занять та гуртків, спрямованих на всебічний інтелектуальний, високоморальний та глибоко релігійний розвиток молодого покоління [10, с. 151].

Завдяки високим стандартам якості освіти, інноваційним педагогічним підходам та ретельно розробленій системі виховання єзуїтські колегіуми надзвичайно швидко закріпили за собою репутацію провідних навчальних закладів свого часу в усій Європі та далеко за її межами. Цей стрімкий успіх та визнання дали змогу Ордену єзуїтів за відносно короткий період часу створити розгалужену та надзвичайно ефективну мережу своїх освітніх установ, яка охопила практично всі регіони Європейського континенту, сприяла інтеграції педагогічного простору Європи, формуванню спільних освітніх стандартів та обміну передовими педагогічними ідеями.

Інноваційні ідеї та методики, що ретельно випрацьовувалися та успішно апробовувалися в одному регіоні, завдяки налагодженій внутрішній комунікації та централізованій організаційній структурі Ордену досить швидко ставали цінним надбанням колегіумів, розташованих нерідко в досить віддалених між собою регіонах Європи. Це сприяло взаємозбагаченню педагогічного досвіду, стимулювало подальший розвиток єзуїтської освітньої системи та сприяло її постійному вдосконаленню. Окрім академічної підготовки, особлива увага в єзуїтських колегіумах приділялася всебічному вихованню важливих особистісних чеснот, таких як працьовитість, цілеспрямованість у досягненні поставлених цілей, висока дисциплінованість, глибоке смирення та щире співчуття до ближнього [13, с. 14].

Такий комплексний підхід до освіти та виховання забезпечував надзвичайно високий рівень довіри до випускників єзуїтських колегіумів у суспільстві, адже вони вирізнялися не лише глибокими знаннями, а й високими моральними чеснотами, що нерідко сприяло їхньому успішному кар'єрному зростанню та давало їм змогу ставати видатними державними діячами, відомими науковцями, талановитими викладачами та відданими своїй справі місіонерами [10, с. 151].

Оригінальна єзуїтська модель освіти зробила помітний вплив на розвиток шкільної справи у Європі. Чимало навчальних закладів різних країн запозичували та адаптували прогресивні педагогічні підходи єзуїтів. Деякі з них, наприклад активні методи навчання, орієнтовані на залучення учнів до процесу пізнання та індивідуальний підхід до особистості учня, залишаються надзвичайно актуальними та широко використовуються у сучасній педагогічній практиці й сьогодні.

Вивчення історії становлення та розвитку єзуїтських колегіумів має надзвичайно велике значення для розуміння генези західноєвропейської системи освіти, її ключових принципів та основоположних ідей, а також для активного і творчого пошуку нових, ефективних та інноваційних педагогічних рішень, здатних відповісти на виклики сьогодення. Унікальний педагогічний досвід, який накопичувався у стінах цих навчальних закладів упродовж століть успішної освітньої діяльності, без сумніву, може слугувати цінним ресурсом для подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу в сучасній школі, сприяючи підвищенню його якості та ефективності.

Література:

1. Бут Я.В. Місце та роль католицьких університетів у сучасній європейській вищій освіті. *Науковий вісник НУБІП. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*. 2015. № 192. Ч. І. Київ. С. 59-Бут Я.В. Політичні та соціальні передумови виникнення католицьких університетів Західної Європи. *Нові технології навчання*. 2011. № 79. С. 128131.
2. Басенко Р. Генеза і зміст освітньо-виховного напрямку молодіжної політики ордену єзуїтів (XVI–XVII століття). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2014. № 17. С. 67–78.
3. Прах Б. Релігійні навчальні заклади повинні створити нову якість в освіті. URL: <http://credo.pro/2015/07/137636>
4. Шевченко Т. Єзуїтське шкільництво на українських землях останньої чверті XVI – середини XVII ст. Львів : Свічадо, 2005. 340 с.
5. Серяков С. Джерельна база вивчення історії єзуїтського шкільництва в польській історіографії кінця 1830-х – початку 1850-х років. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*. 2014. № 50. С. 159–164.
6. Серяков С. Повсякденне життя єзуїтських шкіл України. *Повсякдення ранньомодерної України. Історичні студії*. 2012. С. 99–140.
7. Український Католицький університет на службі Церкви та суспільству. Львів : Український Католицький університет, 2003. 128 с.
8. Радул О.С. Перші вищі навчальні заклади середньовічної Європи. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*, 2017. Вип. 36. С. 219-Поляков М.В., Савчук В.С. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи. Київ : Вища школа, 2004. С. 149-Серяков С.О. Єзуїтське шкільництво як чинник культурного розвитку Речі Посполитої у польській історіографії другої половини 1830-х – початку 1850-х років. *Харківський історіографічний збірник*. 2013. № 12. С.112–128.
9. Сушко О. Впроваджене Єзуїтів до Польщі. Історично-критична студія. *Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка*. Львів, 1904. Т. 57–58. С. 1–75.
10. Серяков С.О. Єзуїтське шкільництво на українських землях Речі Посполитої у другій половині XVII ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Харків, 2004. 20 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.09.2025

Дата публікації: 28.11.2025